

**TÜRK DİL KURUMUNCA YAYINLANAN
«HEKİMLİK TERİMLERİ KILAVUZU» İLE
«FİZİKSEL KİMYA TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ» ÜZERİNDE
ELEŞTİRİLER, ÖNERİLER DENEMESİ
(BÖLÜM III)**

Bu yazının I. Bölümü Dergimizin Haziran 1979 sayısında 2. Bölümü Eylül 1979 sayısında yayınlanmıştır.

I. Bölümün başında önerilerimizin ELEŞTİRİYE AÇIK olduğunu belirtmiştik. Oluşturulmasına çalışılan dirgerlik dili hepimizin dili olacaktır.

Türk - Dil Kurumu kısa bir süre sonra dirgerlik terimlerine son biçimi vererek, kılavuzu yeniden yayınlayacaktır. Bundan sonra yapılacak eleştirilerin fazla bir yararı olmayabilir. Konuya aydınlık getirecek görüşlerinizi İVEDİ olarak bekliyoruz.

DÜZELTME

21 Eylül 1979 sayımızda 55. Sayfada Stj. Dr. SÜREYYA ÜLKER'in «Türk Dil Kurumu'nca yayınlanan «Hekimlik Terimleri Klavuzu» ile «Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü» üzerinde ELEŞTİRİLER ÖNERİLER DENEMESİ (Bölüm II)'de kimi yanlışlıklar olmuştur. Bu nedenle 55, 56, 57. sayfaların düzeltilmiş biçimini yeniden veriyoruz. Ayrıca 61. sayfede üstten aşağı doğru 5. satırda «oysa sözcük Divanı Lügat it Türk'te de»den sonra: «sarnıç biçiminde geçmektedir. Dolayısıyla Osmanlılar döneminde bir geçiş» sözcükleri eklenecektir.

Okuyucularımızın başışlamalarını dileriz.

**Türk Dil Kurumunca Yayınlanan
«Hekimlik Terimleri Kılavuzu» ile
«Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü» üzerinde
ELEŞTİRİLER, ÖNERİLER DENEMESİ (Bölüm II)**

Stj. Dr. Süreyya ÜLKER

BASOPHILE : Yapılan öneriler **MORTUTAR**'la **TUZULTUTAR**'dır. Burada baz alkali anlamına kullanılmıştır. Dolayısıyla tuzultutar yukarıda açıklanan nedenler gözönünde bulundurulmasa bile uygun düşmemektedir. Ayrıca bazofil akyuvarlar mor değil gökle kara arası

boyanırlar (Dorland). Bu, külsütleri tutmalarının bir sonucu olup adlarını da buradan almışlardır. Mor boyananlar nötrofil akyuvarlardır. Bunlara kısaca **BAZOSİT**'le **NÖTROSİT**'de denmektedir. Buradan yola çıkarak bunlara **KULYUVAR**'la **MORYUVAR** demek daha doğru olur kanısındayım. Bunun dışındaki yerlerde geçen **BAZOFİL** anlamına **KÜLSÜCÜL**, **NÖTROFİL** anlamınaysa İşçil-Elöve'nin önerisi olan **ORTACIL** kullanılmalıdır.

BILIAIRE : **ÖDKESESİ** denmiştir. Geçen yıl bu kılavuzun çalışmalarında **ÖT TORBASI** dendiğini görmüştüm. Farsça kese sözcüğünün burada kullanmanın anlamı yoktur.

BILIRUBINE : Verilen karşılık **ÖD BOYASI**'dir. Oysa bilirubin öd boyaklarından yalnızca biridir. **ÖT** anlamına gelen **BİLİ**'yle **KIZIL** anlamına gelen **RUBİN** sözcüklerinden oluşmuştur. İşçil-Elöve de **OT KIZILI** denmiştir. Başka bir öt boyağı olan **BİLİVERDİN**'inse karşılığı OKY. Sözlüğünde **ÖT YEŞİLİ** olarak verilmiştir.

BIOPSIE : Verilen karşılık **PARÇA ALIM**'dir. Parça Farsça'dır. Bunun yerine **BÖLÜM ALMA** denebilir. Ayrıca bölüm alma biyopsinin yalnızca bir bölümünü oluşturmaktadır. Alınan bölümün incelenmesi de biyopsidir. **Öpsi** görüm demektir. Buna da **BÖLÜMGÖRÜM** demek gerekir.

BRAIN STEM : Verilen karşılık **BEYİN SAPI**'dir. Eleştiriyi **beyin** sözcüğüyle **stem** karşılığı kullanılan **sap** sözcüğü açısından yapmak istiyorum. Beyin sözcüğünün eleştirisini önce bir yana bırakırsak brain stemin Türkçesi beyin sapı değil **BEYİN KÜTÜĞÜ**'dür. Bu kavram köprü, soğanilile ortaimiği (mezensefalon) kapsamakta, kimilerine göreyse araimiği de (diensefalon) içermektedir. Oysa Latincesi **PEDUNCULUS CEREBRI** olan beyin sapı ortaimiğin bir bölümü olup cruscerebriyle tegmentumdan oluşmaktadır.

Beyin sözcüğüne gelince : Bu sözcüğün kökenini ilk araştırdığımda Türk Dil Kurumu'nda tanıştığım, kökence Türkmen soyundan bir İranlı olup Ankara Bilgitayı Dil - Geçmişbilim - Yer Bilgisi Okulu (Dil - Tarih - Coğrafya Fakültesi) Fars Dili - Yazını Bölümü görevlilerinden Sn. Yusuf Azmun İran'da ilboy (halk) arasında beyne yaygın olarak **PEYİN** dendiğini, sözcüğün Türkçeye buradan geçtiğini sandığını söylemişti. Duruma kesinlik kazandırmak üzere Sözlük Kolundaki görevlilere başvurudum. Gerekli kaynaklara baktıktan sonra sözcüğün 13. y.y.'dan önce Türkçede var olmadığını, dolayısıyla alınması gerektiğini bildirdiler. Ancak sözcüğün kaynağının Oky.

Sözlüğünde eski Türkçe **MİNGİ** olarak verilmesi, Divanı Lügat It Türkte de özdeş biçimde geçmesi, Caferoğlunun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünde **MİYİ** olarak geçmesi, Rezenen'de (Raesaenen) yad bir kaynak gösterilmemesinden öte Fince **PEE**, Macarcada baş anlamına gelen **FÖ, FEY**, Çeremisçe **MEMEK** sözcüklerinin de kaynağı olduğunun belirtilmesi, bu görüşte bir aksaklık olduğunu gösteriyordu. Ayrıca Derleme Sözlüğünde özellikle Batı Anadolu'da beyne **İMİK** dendiği belirtilmiştir. Batı Anadolu bir bölemedişim (sınıf arkadaş) kendisinin köyünden çıkana dek beyin diye bir sözcük bilmediğini. **imik** sözcüğünün kullandığını belirtmişti. İşçil-Elöve'de Sözlüklerinin 477. yüzünde (sayfa) **imiğin** beyin anlamına geldiğini, gırtlak anlamına gelen **ümikle** karıştırılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Ben de birkaç kez **mingi** ya da **miyi** sözcüğünü **Kılavson'** da (Clauson) aramama karşın bulamamıştım. Bu bilgilerin ışığında beyin sözcüğünün kesinlikle Türkçe olmadığı sonucuna varmıştım. **Miyi** sözcüğüyle **imik** sözcüğü arasında da bir yakınlık bulmuşum.

Ancak Farsça sözlükte beyin anlamına gelen bir **peyin** sözcüğü de, bulamamış ona en yakın olup enli anlamına gelen **PEHN** sözcüğüyle bir ilişki kurmuşum. Bu görüşümü 1977 yazında İzmir'le yapılan Çörbilim (Patoloji) Kurultay'ında dağıttığım bildiri de dile getirmiştim. Ancak daha sonra bir düşece sonucu beyin sözcüğü **Kılavson'**da karşıma umulmadık bir biçimiyle **BENİ** biçiminde çıktı. Ancak bu da bir varsayımdan öte geçmiyordu. Sözdeşi (Yani) sözcüğe bu biçimiyle düşgelmemişti. Türkçenin evrimi göz önünde bulundurularaktan bugünkü söylemi **beyin** olan bir sözcüğün 13. y.y. öncesi Oğuzcasına ilişkin elde yeterince yazılı belge yoktu. Ayrıca bir köke bağlanamayan bu sözcüğün Türkçedeki varlığının şaşırtıcı bir olut olduğu söyleniyordu.

Bunun üzerine konuyu daha derinlemesine araştırma gereğini duydum. Dörfer'in (Doerfer) Halaççaya ilişkin okuşunda (kitap) Farsçada **DIŞKI** anlamına gelen **PEHEN, PEYİN, PEYEN** sözcükleri geçiyordu. Sn. Yusuf Azmuna yeniden başvurduğum Fars ilboy (halk) dilinde var olup Farsça Sözlüğe geçmemiş olan bu sözcüğün değişmeli olarak beyin anlamına da geldiği ortaya çıktı. Bunun Türkçedeki beyinle ilişkisi olmadığı kanısında olduğunu belirtti. Bu sözcük Derleme Sözlüğünde **PEHİN** söylemiyle Erzurum, Kars'tan, **GÜBRE** anlamına gelmek üzere, **PEYİN** söylemiyle de Doğubeyazıt'tan **GÜBRE, DIŞKI** anlamına gelmek üzere derlenmiş olarak yer almaktadır. Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde Sanskrice) de dışkı anlamına gelen **MAYİKA** sözcüğünden geldiği belirtilip, Uygurca da gübre anlamına gelen **MAYAK** sözcüğüyle beyin Oğuzca dışındaki Türk dilcelerinde «m» yazıcıyla başlayan söylemleri arasındaki benzerlik de oldukça ilginç.

İkinci olarak İngilizcede beyin anlamına gelen **BRAIN** sözcüğü üzerinde durdum. Sözcük **BREGEN** söylemiyle Almandada beyin yanısıra sağrak (cranium) anlamına da gelmekte. Filamancada **BREIN** biçiminde geçmekte. Kimi sözcüklerde kökeni Aşağı Almancaya dayandırılan bu sözcük Vebstre (Webster) göre Yunancada başın üst bölümü anlamına gelen **BRECHMOS**'tan kaynaklanıyor. Latinceye **BREGMA** söylemiyle yavışkimsı dikişle (sutura coronalis) ok dikişin (sutura sagittalis) kesiştikleri yeri tanımlamak üzere girmiştir. Burası tepeye uymaktadır. İlginçtir ki Derleme Sözlüğünde 1. anlamı beyin olan **imik** sözcüğünün de 2. anlamı **tepe**'dir.

Üçüncü olarak ölü bir İran dili olup dilimize kent, borç gibi bir çok sözcükler vermiş o'an Soğdakçada eksik yer anlamına gelen **MY** ile karanlık yer anlamına gelen **MYH** sözcükleri üzerinde durdum: Bu konuyu yaşan (dünya) ölçüsünde önemli bir kökenbilimcimiz olan **Prof. Hasan Erenle**'de görüştüm. Ancak böyle bir yaklaşımın o çağların yalınç esemesine (mantık) uygun olmadığı kanısında olduklarını belirttiler.

Son olarak Farsçada **MÂGZ** sözcüğü üzerinde durdum. Farsçada **beyin, yağ, ilik gibi** üç anlamı olan bu sözcüğün **MAGZİNE** söylemi yalnızca beyin anlamına gelmektedir. Bu iki sözcüğün kökeni ilik anlamına gelen **MAJJA**'yla **MAJJAN** sözcüklerine dayanmaktadır. İnanca öğelerin egemen olduğu bir dil olan Kürtçede beyne **MEJİ** denmektedir. Bununla **MAJJA** arasındaki ilişki açıktır. Ayrıca Oğuzca dışındaki Türk dilçelerinde beyinin «m» yazacıyla başlayan **MEYİ, MIYİ** gibi söylemleriyle bunun arasındaki benzerlik yadsınmaz niteliktedir. Ayrıca Kürtçede **MEJİN** emmek, **MİJANDİN** emzirmek anlamına gelmektedir. İlginçtir ki Batı Anadolu'da beyin anlamına gelen. (Yazının devamı Eylül-1979 sayımızın 58, 59, 60, 61. sahifelerindedir. Bu sahifelerde yanlışlık olmadığı için yeniden basmağa gerek görmedik. **CLITORIS** sözcüğünden itibaren Eylül 1979 sayımızın 61. sahifesinde kalınan yerden yazı sürdürülmektedir.)

CLITORIS : Yapılan öneri **KAMIŞÇIK**'tır. Söz konusu örgeyin Türkçe Sözlükte de geçen karşılığı **DILAK**'tır. Ancak pek güzel bir öneri olan kamışçığın anlamı kaydırılarak **FALLUS** teriminin 2. anlamını karşılayabilir. Fallusun birinci anlamı kamış olup penisle eş anlamlıdır. 2. olaraksa kamış ya da dilağa ayrılaşmamış bir ilkel örgein taslağını tanımlamaktadır.

COAGULUM : Verilen karşılık **PIHTI**'dir. Oky. Sözlüğünde Farsça olduğu yazılıdır. Pihtilaşma olayının telözünün (fibrin) tel oluşturmasıyla özgün olduğunu göz önüne alarak bu olaya **TELERME**, pihhtiya da **TELERTİ** denmesini öneriyorum.

COITUS : Verilen karşılık **ÇİFTLEŞME**'dir. Çift Farsça bir sözcük olup koitusun kamu arasındaki karşılığı Derleme Sözlüğünde **KARINMA** olarak verilmiştir. Ayrıca Türkçe karşılığı **EŞLEŞME** olan çiftleşme koitusun değil, **KOPULASYON**'un karşılığıdır. Koitus ise kopulasyondan daha dar anlamlı bir terim olup emceklilerde ve özellikle yalniklar (insanlar) için kullanılmaktadır. Dolayısıyla karınmanın daha doğru olduğu kanısındayım.

COLIQUE : Verilen karşılık **SANCI**'dir. Türkçe Sözlükte sancı bağırlarda duyulan ağrı olarak tanımlanmıştır. Koliikte bir sancıdır, ancak her sancı bir kolik değildir. Sancı **SAPLANCI AĞRI**'dir. Osmanlıcası **KULUNÇ** olan kolığın karşılığı Oky. Sözlüğünde **BURUNTU** olarak verilmiştir. Bu kılavuzdaysa buruntu **TENEZM**'in karşılığı olarak gösterilmiştir. İşçil-Elöve de buruntuyu kolığın karşılığı olarak vermişlerdir. Tenezm yalnız dışkılama ya da işeme sırasında duyulan bir tür buruntudur. Türkçe karşılığının **SIKINCA** olmasını öneriyorum. Böylelikle karşılığının sancı değil buruntu olduğu düşüncesine ben de katılmaktayım.

COLLICULUS : Önerilen karşılık **TÜMSEK**'tir. Türk dilgibilim dilinin babası Zeren tümsek sözcüğünü **TUBER**'in karşılığı olarak vermiş, **TUBERCULUM**'a da **TÜMSECİK** demiştir. Kollikulusa da **TEPECİK** demiştir. Yaratılmış bir düzeni korumak açısından kollikulusa tepecik demenin daha doğru olacağı inancındayım.

COLON : Verilen karşılık **KALINBAĞIRSAK**'tır. Kalın bağırsak gerçekte **INTESTINUM CRASSUM**'un Türkçesidir. Kabaca kalın bağırsakla eş anlamlı olarak kullanılabilmeyle birlikte kökleşik bölümlendirmede kolon kalın bağırsağın kör bağırsak ve göden dışında kalan bölümünü simgelemektedir. Kamu arasında bağırsak anlamına kullanıldığı Derleme Sözlüğünde belirtilen ve Kazak Türkleri arasında **İŞEK** biçiminde özellikle kalın bağırsak anlamına kullanılan **İÇEĞİ** sözcüğüne bilim dilinde kolon anlamının yüklenebileceği kanısındayım. Sigmoid kolona da yine Kazak Türkleri arasında kolonun Farsça kökenli bir karşılığı olan bumbara gerek bir örgen gerekse bir tür yemek olarak verilen bir ad olan **CÖRGEM** sözcüğü iyi bir karşılık olabilir.

COMA : Yapılan öneri **BAYGI**'dir. Bu öneri söz konusu durumun bayılmadan daha ağır olduğu gerçeğini yansıtmamaktadır. Ayrıca taşkınlıkla taşkı, çökkünlükle çökkü, şaşkınlıkla şaşkı nasıl ki eş anlamlıysalar baygınlıkla baygının da eş anlamlı olduğu sonucuna varanlar çıkabilir. Dilemre'nin önerisi **UĞUN**'dur. Derleme Sözlüğünde de yakın anlamlara geldiği belirtilen bu önerinin üzerinde durulması gerektiği kanısındayım.

CONGESTION : KAN BASIMI denmesi önerilmiştir. İşçil-Elöve'nin önerilerindedir. Söz konusu kavramın Türkçe Sözlüğe de girmiş olan ve kullanılagelen karşılıkları **KANLANMA** ve **KAN YÜRÜMESİ**'dir. Kan basımı denince usa ayrıca yüreğin kanı damarlara basması da gelmektedir ki bunun konjestiyonla bir ilgisi yoktur.

CONJUNCTIVA : GÖZÖRTÜSÜ denmesi önerilmiştir. İşçil'in birinci önerisi **AKÇAL**'dır. Yanına açıklama yazmamıştır. Ancak kendisinin bir göz uzmanı olduğunu düşünürsek hiç değilse bu konuda büyük bir yanlışlık yapmayacağını umabiliriz. Gerçekten de özellikle kansızlarda ki, toplumumuzun büyük bir kesimi kansızdır, konjunktiva akça görünmektedir. Buna göre konjunktivaya kısaca akçal denebileceği kanısındayım.

CONTAMINATION : BULAŞIM denmesi önerilmiştir. Aynı öneri **ENFEKSİYON** için de yapılmıştır. Bir de kılavuzda geçmemesine karşın bu iki kavramla birlikte ele alınması gerekli **KONTAGYON** ve **ENFESTASYON** vardır. Enfestasyon asalakların herhangi bir yoldan üzerimizde eylek bulmalarını tanımlar ki buna **ASALAKLANMA** demek gerekir. Kontagyon herhangi bir sayrılık etkeninin herhangi bir yerden ya da kişiden kişiye geçmesini tanımlar ki **BULAŞIM** ya da **BULAŞMA** bunun karşılığı olmalıdır. Enfeksiyon sayrılık etkenlerinin dokuya girmelerini tanımlar ki buna kısaca **İNFEKT** te denir. Buna dayanarak Prof. Dr. S. Payzın Bağışıklık Bilimi adlı yapıtında buna **BULAŞ** demiştir. Kontaminasyonsa sağlığa dokuncalı ölü ya da diri öğelerin arı bir ortama geçmesidir ki buna **KİRLENME** denebilir.

CONTRACTURE : Yapılan öneri **KASILIM**'dir. Bu sözcük bugün yaygın olarak **KASILMA**yla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Sürekli bir kasılımı tanımlayan kontraktürünse İşçil-Elöve karşılığını **KASINTI** olarak vermişlerdir.

CORONA DENTIS : DİŞTACI denmiştir. **DİŞ DUVAĞI** denerek Farsça taç sözcüğünden kurtulunabilir.

CORONAIRE : TAÇSAL; TAÇDAMARSAL, TAÇDAMAR denmiştir. 2. anlamına Dilemre **YÜREK DAMARI** demiştir. Benimsenmesi gerektiği inancındayım. 1. anlamındaysa çiçeklerden oluşan taç yani ikli biçiminde çevreye yayılan kimi dilgibilimsel oluşumlar söz konusudur. İklilin Türkçesi Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünde **YAVIŞKI** olarak verilmiştir. **YAVAŞ, YAVAN, YAVŞAK, YAVŞAMAK** gibi birçok kökteşleri yaşayan bu sözcük tanımlanan görünüme de tümüyle uymaktadır. Bu durumda yavışkiya benzer anlamına gelen koronere **YAVIŞKIMSİ** demek gerekir.

CORPUS CAVERNOSUM : KOVUK YAPI önerilmiştir. Oky. Sözlüğünde **KOVUCUKLU CİSİM** olarak verilmiştir. Cismin Türkçesinin özdek olduğunu yukarıda açıklamıştım. Buna göre **KOVUCUKLU ÖZDEK** demek gerekir.